

Shveitsarii) («Amann v. Switzerland»), zaiava № 27798/95, p. 50 ta 56; S. and Marper v. the United Kingdom [VP], zaiavy № 30562/04 i № 30566/04, p. 95; «The Sunday Times v. the United Kingdom (№ 1)», zaiava № 6538/74, p. 46; «Kuric and Others v. Slovenia», zaiava № 26828/06, p. 34; «Slivenko v. Latvia», zaiava № 48321/99, p. 100. 16. Takyi pidkhdid zastosovano v postanovakh vid 13.02.2018 u spravi № 580/122/17, vid 20.02.2018 u spravi № 576/1724/17, vid 20.02.2018 u spravi № 679/761/15-a, vid 27.02.2018 u spravi № 642/3284/17, vid 27.02.2018 u spravi № 227/2360/17, vid 17.12.2018 u spravi № 344/12315/16-a.

Kubko Ievhen. Law-making, legal practice and legal uncertainty (methodological aspects of an interrelationship)

The article scrutinizes the correlation between lawmaking and legal practice in Ukraine, in terms of ensuring legal certainty within the legal system. The European Court of Human Rights has repeatedly reiterated that legal certainty is a crucial component of the rule of law. It is related both to the quality of laws and the quality of legal (judicial) practice. Legal uncertainty is a negative phenomenon that does not conform to the principles of the rule of law, and, accordingly, the European Convention on Human Rights. It is a result of lawmaking and legal (mainly judicial and administrative) practice. The state of legal uncertainty in certain legal domains and branches sometimes persists for a considerable period, which has a detrimental effect on the rights of legal entities and individuals as well as the efficiency of legal regulation in general. Methodologically, lawmaking and legal practice are closely related, despite their distinct functional characteristics, which should be taken into account to avoid legal uncertainty. The objective of the study is to employ the most recent methodologies to eradicate any uncertainty in the legal framework of Ukraine, and to establish legal liability for lawmaking and other state entities for their failure to promptly eliminate legal uncertainty in the relevant legal domains. It is anticipated that the Ukrainian legal system will soon adopt a law on lobbying, which will facilitate certain modifications in legal regulations and potentially pose corruption risks. They may arise as a consequence of lobbying for legislation that creates legal uncertainty, which ought to be taken into account in law-making endeavors and legal practice. The article proposes definitions of categorical series for the concepts of lawmaking, rulemaking, rule drafting, law-making activity, and others that have functional differences.

The article also aims to examine the issue of legal uncertainty taking into account contemporary global legal concepts such as «textualism» and «legal realism» that are still being debated in foreign literature.

Key words: lawmaking, legal practice, legal certainty, textualism, legal realism.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-121-130

УДК 340.1

О. І. ЮЩИК,
доктор юридичних наук, професор*
ORCID: 0000-0001-5512-3612

ДО КРИТИКИ КЛАСОВОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА

У статті пропонується критичний аналіз визначення загального поняття права з позицій класового підходу. Розглянуто класову теорію права, запропоновану П. Стучкою, характеристику останнім аналогічної теорії Є. Пашиуканіса, а також критично оцінено застосування класового підходу до визначення поняття права іншими теоретиками права радянського періоду.

Визначено принципову помилку в методології пізнання права, пов'язану з абсолютизацією класового підходу. Відзначено у зв'язку з цим недолік сучасних визначень поняття держави, як явища класового суспільства, у співвідношенні даного поняття з поняттям права. Відзначено негативний вплив абсолютизації класового підходу в пізнанні права на розвиток наукової теорії права, а також на обгрунтоване визначення предмета юридичної науки.

Наголошено на необхідності розвитку теорії права з позицій діалектичної теорії права, яка розглядає необхідність класового підходу лише стосовно одного виду права, а саме – юридичного права.

Ключові слова: класова теорія права, класовий підхід, методологія права, предмет юридичної науки, юридичне право, діалектична теорія права.

Yushchuk O. I. Criticism of the class theory of law

The article offers a critical analysis of the definition of the general concept of law from the standpoint of a class approach. The class theory of law proposed by P. Stuchka, the characteristics of the latter's similar theory of E. Pashukanis are considered, as well as the application of a class approach to the definition of the concept of law by other legal theorists of the Soviet period is critically evaluated.

A fundamental error in the methodology of learning law related to the absolutization of the class approach has been identified. In this connection, the lack of modern definitions of the concept of the state as a phenomenon of class society in the relationship between this concept and the concept of law is noted. The negative influence of the absolutization of the class approach in the knowledge of law on the development of the scientific theory of law, as well as on the well-founded definition of the subject of legal science, is noted.

It is emphasized the need to develop the theory of law from the standpoint of the dialectical theory of law, which considers the need for a class approach only in relation to one type of law, namely legal law.

Key words: class theory of law, class approach, methodology of law, subject of legal science, legal law, dialectical theory of law.

* **Yushchuk Oleksii**, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

Актуальність і огляд літератури. Більшості досліджень поняття права притаманний позакласовий підхід, у зв'язку з чим ще століття тому П. Стучка писав про буржуазну науку права як таку, що за останні роки «не просунулася вперед ні на крок і її становище більш безнадійне, ніж коли б то не було». Пропонуючи класову концепцію права, названий автор стверджував, що його визначення поняття права охоплює усяке право та є «першою спробою дати наукове визначення цього поняття»¹. Надалі, серед радянських теоретиків права запанувала точка зору, згідно з якою класова сутність розглядалася як притаманна будь-якій правовій системі й була визнана «вихідним положенням» в юридичній та філософській літературі. Зокрема, за словами Д. Керімова, навіть у спеціально присвяченій поняттю права статті С. Алексєєва у журналі «Правознавство» за 1970 р. класово-вольову сутність права проголошено такою, що не викликає «жодних сумнівів». Однак це, стверджував Д. Керімов, зовсім не виключає необхідності подальшого, більш глибокого її пізнання, як це робиться в тій же статті стосовно нормативності права (що так само не викликає сумнівів)².

А проте, уявлення про право взагалі як виключно класове явище характеризує доволі влучно таке зауваження: «Найправильніший засіб дискредитувати нову політичну (і не тільки політичну) ідею і пошкодити їй полягає в тому, щоб в ім'я захисту її довести її до абсурду. Бо всяку істину, якщо її зробити “надмірною”,... якщо її перебільшити, якщо її поширити за межі її дійсної застосовності, можна довести до абсурду, і вона навіть неминуче, при вказаних умовах, перетворюється в абсурд»³. Схоже, так і сталося з класовим підходом у праворозумінні.

Виклад основного матеріалу. У передмові до третього видання свого загального вчення про право П. Стучка писав, що його робота мала «наполовину публіцистичний характер» і що було б найкращим переробити всю книжку заново, перетворюючи її на «справжнє, тобто сухе, загальне вчення про право». Свою мету автор вважав і досягнутою і ні. У молоді, за його словами, «ми читаємо навіть фрази про те, що класовий погляд на право уже поза суперечками, а для молоді майже виключно мою роботу й було написано... Ми стверджуємо, що усяке право, в теперішньому сенсі слова, є поняттям класовим і що воно разом з класовим суспільством помре» (*перекл. – О. Ю.*)⁴.

Ще одним автором, який наполягав на класовому характері усякого права, був Є. Пашуканіс. Про його працю «Загальна теорія права і марксизм» П. Стучка писав, що її автор так само обстоює класовий характер будь-якого права, проте інакше підходить до своєї праці і ставить собі інші завдання. Він зближує «форму права» з «формою товару» та прагне здійснювати роботу, аналогічну К. Марксу в політичній економії, тобто поклавши в основу свого аналізу такі узагальнення й абстракції, що вироблені буржуазними юристами, відкрити істинне значення, тобто історичну зумовленість правової форми. Таким шляхом автор дійшов висновку, що право походить з товарно-обігу й виникає не раніше його, відкидаючи водночас інше джерело права,

відношення панування, у вигляді інституту приватної власності на засоби виробництва (у першу чергу, на землю).

З іншого боку, автор, полемізуючи з захисниками правової ідеології, водночас говорить про «форму права» як «просте відбиття найчистішої ідеології», забуваючи при тому, що сама форма не є просто відбиттям і що ідеологія права відбиває право в якості конкретної форми. На думку П. Стучки, це пояснюється тим, що в роботі розглядається право тільки буржуазного суспільства (адже, зауважує він, політична економія у Маркса – це економія лише капіталістичного періоду), проте робиться висновок про право взагалі, тобто й про право інших класових суспільств. А втім, з цим невеликим застереженням він оцінює характеризовану працю як цінний внесок у марксистсько-теоретичну літературу про право, який безпосередньо доповнює його роботу, що дає «лише неповне й недостатнє загальне вчення про право». Сам автор стверджував, що «будь-яке право в теперішньому сенсі слова» є поняттям класовим і що воно разом з класовим суспільством відімре. Проте цей процес «відмирання» держави і права є процесом досить тривалим⁵.

Наведене зауваження стосовно теорії Є. Пашуканіса видається надзвичайно важливим для розуміння дійсного поняття права, тому спинимося на ньому.

Відзначимо насамперед, що до цього зауваження П. Стучки в його книзі дано таку примітку редакції: «Предмет марксистської політичної економії в даному випадку сформульований П. І. Стучкою вузько, оскільки її предметом є економічні відносини не тільки капіталістичного суспільства, а й усіх інших суспільно-економічних формацій. Очевидно, П. І. Стучка мав на увазі те, що “Капітал” К. Маркса був присвячений аналізу економічного ладу капіталістичного суспільства» (*переклад – О. Ю.*)⁶.

Зі свого боку зазначимо, що це загалом слушне зауваження само потребує уточнення, оскільки предметом *політичної економії* є економічні відносини усіх формацій, *крім первісного суспільства*. Справа в тому, що аналіз капіталістичного способу виробництва Маркс починає з його історичної передумови – товарного обміну, з яким пов'язаний *розпад* первіснообщинної формації й поява держави.

За словами П. Стучки, у своїй праці Є. Пашуканіс так само обстоює класовий характер будь-якого права, однак інакше підходить до своєї роботи і ставить собі інші завдання. Тут, по-перше, помилковим є твердження про класовий характер усякого права. По-друге, стверджуючи, що цей автор «намагається здійснити роботу, аналогічну Марксу в політичній економії», зближуючи «форму права» з «формою товару», розкрити таким чином «історичну зумовленість правової форми», Стучка вважає, нібито «таким шляхом автор дійшов висновку, що право походить з товарного обороту й виникає не раніше його». Щодо подібного «шляху» у нього не виникає іншого сумніву, окрім того, що автор «відкинув одночасно друге джерело права, відношення панування у вигляді інституту приватної власності на засоби виробництва, насамперед на землю».

Проте саме в останньому зауваженні – *корінь проблеми*. Справа в тому, що в нашому загальному вченні про право⁷ так само виконано «роботу, аналогічну К. Марксу в політичній економії». У нас так само дослідження права розпочинається аналізом найпростішого правовідношення, який нагадує аналіз у «Капіталі» елементарного товарного відношення. Однак правове відношення *відрізняється* від економічного товарного відношення; більше того, воно становить його *пряму протилежність*: якщо в товарному відношенні один одному протистоять *дві рівних сторони* (еквівалентні товари та їх рівноправні володільці), то в правовідношенні усе навпаки: його сторони є нерівними від самого початку, тут уже *право суб'єкта панує над обов'язком*. Таким чином, аналіз права не може здійснюватися за логікою аналізу товарообмінного відношення, якою керувався Маркс.

П. Стучка вважав, що право недостатньо виводити з відношення володільців товарів в актах їх обміну, що у права є й «інше джерело», а саме «*відношення панування у вигляді інституту приватної власності на засоби виробництва*» (у першу чергу на землю). Однак він не вловив того, що у відношеннях виробництва над працею панує *власність у будь-якій формі*, а не тільки приватна власність, а також того, що право як таке починається не з приватної власності, а з *володіння* – цього найбільш простого правовідношення, яке існувало в суспільстві задовго до утвердження в ньому інституту приватної власності⁸.

На цей момент зверталася увага при аналізі *елементарного* правовідношення; зокрема, відзначено, що *вихідною* елементарною «клітиною», яка у дослідженні правового життя відіграє роль, аналогічну ролі товару у Марксовому дослідженні капіталістичної економіки, виступає не правовідношення (як вважав Пашуканіс), а *суб'єктне право*. У такому разі роль правового відношення є аналогічною ролі товарообмінного відношення, ніж товару. Правовідношення, яким є *володіння*, Маркс назвав «найпростішим правовим відношенням суб'єкта», зауваживши, що «Гегель правильно розпочинає філософію права з володіння як найпростішого правового відношення»⁹.

Саме тут корінь хибних уявлень, у полоні яких опинилися обидва згаданих автори. І коли П. Стучка критикує Є. Пашуканіса за те, що той «робить висновок про право взагалі, розбираючи право лише буржуазного суспільства, а не право усякого класового суспільства», то ми, своєю чергою, критикуємо критика за аналогічну похибку – поширення поняття *класового права* (у нашому розумінні – *юридичного права*) на поняття *права* як такого *взагалі*. У цьому випадку зауваження про класове право, що «вмирає» разом із класовим суспільством і державою, як про «*усяке право в теперішньому сенсі слова*», тільки додає двозначності й плутанини. Немов би передбачаючи таку критику, П. Стучка так пояснював свою точку зору на право: «Проте скажуть нам: чи відповідає наше визначення дійсності? Чи охоплює воно всю сферу права, як його уявляють собі історія й життя? Ми, звичайно, *наше право не можемо застосовувати в суспільстві, в якому немає класів*, однак... там і

немає права в сучасному сенсі... Це, однак, повторює тільки загальноприйняте в буржуазній науці змішування понять, яке знаходить і капітал, і пролетаріат тощо і в давньому світі. Однак усюди, де *в тій або іншій формі є поділ людства на класи та панування одного класу над іншим, ми знаходимо право або децю, подібне до права*... Що стосується галузі, яка охоплюється правом, – пише далі автор, – то *найбільш складним* вважається заперечення щодо *міжнародного права*.

Але... міжнародне право, оскільки воно взагалі є правом, цілком повинно відповідати даному визначенню, і на це усім відкрив очі сучасний імперіалізм, в особливості світова війна з усіма її наслідками. Ми говоримо про *владу, яка організована класом, не називаючи її державою, аби охопити саме більш широку сферу права*. Втім, додаю я, є ще... багато вчених, які насправді сумніваються щодо місця міжнародного права в системі прав взагалі» (*курс. і пер. – О. Ю.*)¹⁰.

Згаданий автор, звичайно, правий у тому, що до *безкласового* суспільства не можна застосовувати *класове* право; проте якщо «там немає права в сучасному сенсі», то з цього *зовсім не випливає*, що у безкласовому суспільстві немає ніякого права взагалі. Ясна річ, що до древнього суспільства неправильно застосовувати *сучасну* термінологію, створюючи, за його словами, «ілюзії» існування в давньому суспільстві капіталу та пролетаріату. Але чи не є тією ж «ілюзією» застосування « *нової*» термінології («мононорми», «передправо», «доправо» тощо) замість того поняття, яке, по суті, позначає *один із видів права, а саме «первісне звичаєве право»?*

Між іншим, визначаючи поняття цього виду права у другій книзі «Діалектики права», ми зовсім не вживали понять «капітал», «пролетаріат» тощо як специфічних понять класового суспільства.

Стосовно ж *міжнародного права* варто зауважити, що віднесення його до права взагалі може викликати труднощі головним чином у «нормативістів», які обмежують поняття «право» *державними рамками*, незалежно від того, має їхнє *поняття права* класову природу чи ні. Імперіалізм, звичайно, «натякає» на класову природу міжнародного права; однак приклад міжнародного права мав підказати авторові, що, пов'язуючи *загальне* поняття права не з державою, а з *владою, організованою суспільним класом*, «щоб охопити більш широку сферу права», належало розглянути зв'язок права з організацією влади (відношення «панування – підкорення») в суспільстві як цілісності. І тоді з'ясувалося б, що ніяке суспільство не існує без організації суспільної влади, яка передбачає не завжди державну її форму, а й додержавні форми її організації, а отже, й інші види соціального управління та права, як невід'ємного атрибуту останнього.

Оскільки класовий підхід має сенс і є необхідним виключно при аналізі явищ класового суспільства (з чим згоден і Стучка), класова теорія права має своїм предметом не право взагалі, а тільки *юридичне право*. Водночас безкла-

совому первісному суспільству притаманне первісне звичаєве право, а не ілюзорні фантоми «мононорматики», «передправа» та інших вигадок.

Через це в юридичній науці може йтися тільки про *класову теорію держави*, як феномена класового суспільства, але не про «класову теорію права». У такому разі марксистське вчення про державу заслуговує докору хіба що в тому, що воно не цілком певно пов'язує поняття держави *виключно з юридичним правом*, відкидаючи «тінь класовості» на поняття права взагалі. Звідси те перебільшення ролі держави в розвитку права, яке спостерігається практично в усіх існуючих типах праворозуміння.

Інакше кажучи, специфічне *видове визначення* юридичного права потребує також і *специфічного підходу* до з'ясування його поняття порівняно із загальним його визначенням в якості *права взагалі*. Саме про це йшлося в загальному вченні про право при з'ясуванні необхідності й методів пізнання сутності права, де було зазначено, що не в тотожності загальних моментів права, а лише у відмінності права однієї епохи від права іншої епохи виявляється розвиток права як явища. Водночас виділення загальних визначень права було необхідним для того, щоб через єдність права як такого не загубити суттєві відмінності й не поширити особливі визначення сучасного буржуазного права на всі історичні часи.

Саме ціє помилки припускаються найчастіше теоретики права, не засвоївши тієї істини, що в праві, як і у виробництві, дещо належить усім епохам, дещо спільне лише деяким епохам; окремі визначення загальні як для новітньої, так і для давньої епохи¹¹.

Неконкретне застосування класового підходу до визначення поняття права негативно відбилосся на науковому пізнанні останнього. Методологічна криза суспільних наук, що стала очевидною у 90-х роках, не обійшла й юридичну науку. Виникають нові й нові варіанти праворозуміння, а з ними змінюються уявлення про предмет юридичної науки, щодо якого однозначного визначення досі не склалося. Сьогодні юристів навчають за підручниками різних теорій: «теорії держави і права», «теорії права і держави», або просто «теорії права», без держави.

Так, М. Марченко стверджує, що визначення предмета теорії держави і права означає встановлення кола суспільних та інших явищ, інститутів і установ, які вона вивчає. Ця наука має справу передусім з державою і правом. Та оскільки вивчення останніх здійснюють і інші науки (історія держави і права, філософія, політологія, соціологія, галузеві юридичні дисципліни тощо), а кожна розглядає лише той або інший їхній аспект, то через це держава і право як такі не можуть виступати в якості предмета теорії.

А далі автор констатує, що в науковій і навчальній літературі немає єдиного розуміння предмета теорії держави і права, і різне уявлення про предмет даної наукової дисципліни було не лише в радянській і пострадянській період, а й стосується праць, опублікованих у «перебудовні» й «постперебудовні» роки. Цю обставину він пояснює «винятковою складністю, багатоас-

пектністю та внутрішньою суперечливістю досліджуваної державно-правової матерії»¹². Так само М. Рассолов пише, що аналіз виданих в останні роки підручників, навчальних посібників і монографій з теорії держави і права вказує на різне розуміння предмета цієї «фундаментальної правової науки». Виникає навіть питання про розділення традиційної теорії держави і права на дві частини – теорію держави і теорію права. На думку цього автора, предмет даної науки випливає з її назви, і таким предметом є держава і право як суспільні явища¹³.

Іншої думки В. Протасов, який характеризує навчальний курс теорії права та держави як комплексну навчальну дисципліну, яка базується на двох науках – загальній теорії права і загальній теорії держави, кожна з яких має свій предмет. З його точки зору питання загальної теорії держави в рамках курсу «Теорії права та держави» мають висвітлюватися, якщо це необхідно для пояснення і розуміння загальної теорії права. При цьому питання теорії держави в підручниках і навчальних посібниках з «Теорії права і держави» мають викладатися перед питаннями теорії права, оскільки та обставина, що в назві навчальної дисципліни «право» ставиться на перше місце, ще не означає, що й питання права повинні розглядатися одразу¹⁴.

З такою рекомендацією не погоджуються автори ще одного підручника, в якому В. Нерсесянц розмірковує про предмет загальної теорії права та держави як про загальну теорію усієї юриспруденції, що є єдиною самостійною системно цілісною наукою. Предметом загальної теорії права та держави є загальнонаукові основи усієї юриспруденції, її предмет і методологія, її система та структура, її онтологія, гносеологія та аксіологія. При цьому звернено увагу на дуалізм об'єктів і єдність предмета юриспруденції та зауважено, що один і той самий об'єкт може вивчатися різними науками, при тому кожна наука вивчає даний об'єкт з позицій свого особливого предмета й методу.

Аби зняти й подолати вказаний дуалізм понять і досягти потрібної єдності предмета науки, вважає В. Нерсесянц, необхідно виходити або з поняття права, або з поняття держави. Одне з цих понять повинно бути логічно первинним, базовим, визначальним, предметоутворюючим, а друге – вторинним, зумовленим першим, поняттям. Предметом єдиної науки про право і державу, таким чином, може бути або поняття права, що включає в себе правове поняття держави (тобто правове вчення про державу, юридичну теорію держави), або поняття держави, яке включає в себе поняття права (тобто державне вчення про право, державну теорію права). Третього шляху до понятійно-предметної єдності однієї теоретично послідовної науки про два різних об'єкти (право і державу), – переконує автор, – немає і за логікою не може бути. Без логічної первинності одного з цих двох понять ми будемо мати справу не з єдиною наукою (єдиною теорією), а з еkleктичним, внутрішньо суперечливим конгломератом характеристик і визначень різних понять та предметів¹⁵.

Уже цих прикладів достатньо для висновку про відсутність єдності поглядів щодо предмета науки про державу і право. Свого часу Л. Явич визнавав, що завдання класифікації політичних і юридичних знань на даний час не вирішено, та слушно зауважував, що його не можуть намагатися вирішити самі лише юристи, проблема пов'язана з аналізом системи усєї суспільної науки¹⁶.

Навіть подолання «дуалізму об'єктів» єдиної науки, як вважав В. Нерсесянц, не вирішує проблему єдності її предмета, оскільки підхід автора є методологічно хибним, заснованим на метафізичному дихотомічному протиставленні понять «право» і «державна», що виключає їх діалектичний зв'язок. Звідси й предметна альтернатива для «єдиної науки про право і державу», з вибором в якості одного предмета: або це поняття права, що включає в себе правове поняття держави (тобто правове учення про державу, юридичну теорію держави), або поняття держави, що включає в себе поняття права (тобто державне учення про право, державну теорію права). Автора при цьому не бентежить, що в одному понятті права будуть два поняття з непевно-тавтологічними визначеннями («правове поняття держави» – в загальному понятті права), та, з іншого боку, в єдине поняття держави треба буде включити уже не якесь поняття права (наприклад, «державне право»), а потрібно оперувати «державним ученням» про право, «державною теорією» права.

Адже «третього шляху до єдності однієї науки про два об'єкти (право та державу) немає й за логікою не може бути»: без «логічної первинності одного з цих двох понять» вийде, на думку автора, не єдина наука, а «еклектичний, внутрішньо суперечливий конгломерат характеристик і визначень різних понять і предметів». У даному випадку автор зробив свій вибір на користь юридичної науки, «яка виникла, розвивалася і розвивається як юриспруденція, предмет якої – поняття права та відповідне правове поняття держави».

Отже, ми знову маємо два поняття, однак уже не «включених» одне в друге, а «відповідних» одне одному при «логічній первинності одного з них». Треба визнати, своєрідний логічний прийом усунення «предметного дуалізму» єдиної науки... Труднощі у визначенні предмета юридичної науки, з моєї точки зору, зумовлені не так складністю об'єктів її дослідження (є й більш складні об'єкти), а тим більше їх «дуалізмом», як існуючими уявленнями про політику, котра, як і юридичне право, органічно пов'язана з феноменом держави.

Політика і право у трикутнику «політика – право – держава», умовно кажучи, не можуть «поділитися» між собою державу; а за ними політологи й правознавці заблукали у «бермудському трикутнику понять», частенько опиняючись у чужому предметному просторі. Та справа не лише у відсутності чіткого поняття політики, а й так само у відсутності чіткого поняття права, у кризі праворозуміння, про яку останніми роками сказано уже достатньо¹⁷⁻¹⁹.

Висновки. Класовий підхід, як методологічний інструмент пізнання права, має свої об'єктивні межі, які визначаються правом лише класового суспільства, тобто лише одним із видів права як такого.

На переконання автора, є одна теорія права, а саме, діалектична теорія права, в якій загальне поняття права поділяється на такі види: 1) первісне звичаєве право, 2) юридичне право, 3) гуманістичне право²⁰. Вказана теорія дає можливість поєднати два об'єкти науки про право і державу в одному предметі юридичної науки. Остання є наукою не про державу і про «право взагалі», а про державу і *юридичне* право, як два *юридичні явища*, що органічно пов'язані між собою.

Тому не можуть визначитися з предметом власної науки ті теоретики права, які безпідставно підмінюють загальне (родове) поняття права видовим поняттям («юридичне право»), при цьому видаючи останнє за право взагалі як таке. Переконує в цьому висновку дослідження автором одного з видів права, а саме – первісного права, в якому навіть згадки немає про державу, проте цілком певно розвивається загальне вчення про право, конкретизуючи наукове поняття права²¹.

1. Стучка П. И. Избранные произведения по общей теории права. Рига, 1964. С. 12.
2. Ленинская теория отражения и современная наука. *Теория отражения и обществознание*. София: Наука и искусство, 1973. С. 166.
3. Ленин В. И. Повн. збір. тв. Т. 41. С. 46.
4. Стучка П. И. Названа праця. С. 50–53.
5. Там само.
6. Там само. С. 708 (прим. 3).
7. Ющик А. И. Диалектика права. Киев: Ред. журн. «Право Украины»; Ін Юре, 2013. Кн. 1: Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Ч. I. С. 41 и сл.
8. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. Т. 12. С. 728.
9. Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 1: Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Ч. I. С. 112–113.
10. Стучка П. И. Названа праця. С. 64.
11. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. Т. 12. С. 710–711.
12. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права: учеб. Москва: ТК Велби, Проспект, 2006. С. 5.
13. Теория государства и права: учебник для вузов / под ред проф. М. М. Рассолова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. С. 6–7.
14. Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт-М, 2001. С. 8–10.
15. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / под общ. ред. академика РАН, доктора юридических наук, проф. В. С. Нерсесянца. Москва: Норма, 2001. С. 2–6.
16. Явич Л. С. Общая теория права. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. С. 7–8.
17. Ющик О. I. Методологічна парадигма наукового пізнання права. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2017. № 2(2). С. 14–20.
18. Ющик О. I. Теорія права проти права теорії. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 4. С. 205–211.
19. Ющик О. I. Про «посткласичну теорію права» та її наукову новизну. *Право України*. 2022. № 2. С. 9–20.
20. Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 1: Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Ч. I. С. 682.
21. Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 2: Первобытное право (Очерк теории происхождения права). Киев: Парлам. вид-во, 2021. 864 с.

References

1. Stuchka, P. I. (1964). *Izbrannye proizvedeniia po obshchei teorii prava*. Riga, p. 12.
2. Leninskaia teoriia otrazheniia i sovremennaia nauka. *Teoriia otrazheniia i obshchestvoznaniie*. (1973). Sofia: Nauka i iskusstvo, p. 166.
3. Lenin, V. I. (n.d.). *Povn. zibr. tv.*, Vol. 41, p. 46.
4. Stuchka, P. I. (n.d.). *Nazvana pratsia*, pp. 50–53.
5. *Ibid.*, p. 708 (note 3).
7. Yushchik, A. I. (2013). *Dialektika prava*. Kyiv: Red. zhurn. "Pravo

Україну"; In Iure, Book 1: Obshchee uchenie o prave (Kriticheskii analiz obshchepравovyykh poniatiy), Part I, p. 41 and following. **8.** Marx, K., & Engels, F. (n.d.). Soch., Vol. 12, p. 728. **9.** Yushchik, A. I. (2013). Dialektika prava, Book 1: Obshchee uchenie o prave (Kriticheskii analiz obshchepравovyykh poniatiy), Part I, pp. 112–113. **10.** Stuchka, P. I. (n.d.). Nazvana pratsia, p. 64. **11.** Marx, K., & Engels, F. (n.d.). Soch., Vol. 12, pp. 710–711. **12.** Marchenko, M. N. (2006). Problemy teorii gosudarstva i prava. Moskva: TK Velbi, Prospekt, p. 5. **13.** Rassolov, M. M. (Ed.). (2004). Teoriia gosudarstva i prava (2nd ed., revised and expanded). Moskva: IUNITI-DANA, Zakon i pravo, pp. 6–7. **14.** Protasov, V. N. (2001). Teoriia prava i gosudarstva. Problemy teorii prava i gosudarstva (2nd ed., revised and expanded). Moskva: Iurait-M, pp. 8–10. **15.** Nersesians, V. S. (Ed.). (2001). Problemy obshchei teorii prava i gosudarstva. Moskva: Norma, pp. 2–6. **16.** Yavich, L. S. (1976). Obshchaia teoriia prava. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta, pp. 7–8. **17.** Yushchik, O. I. (2017). Metodolohichna paradyhma naukovoho piznannia prava. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*, № 2(2), pp. 14–20. **18.** Yushchik, O. I. (2021). Teoriia prava proty prava teorii. Chasopys Kyivskoho universytetu prava, № 4, pp. 205–211. **19.** Yushchik, O. I. (2022). Pro "postklasychu teoriyu prava" ta ii naukovu novyynu. *Pravo Ukrainy*, № 2, pp. 9–20. **20.** Yushchik, A. I. (n.d.). Dialektika prava, Book 1: Obshchee uchenie o prave (Kriticheskii analiz obshchepравovyykh poniatiy), Part II, p. 682. **21.** Yushchik, A. I. (2021). Dialektika prava, Book 2: Pervobytnoe pravo (Ocherk teorii proiskhozhdeniia prava). Kyiv: Parlamentskoe izd-vo, 864 p.

Yushchik O. I. Criticism of the class theory of law

The article critically examines the general concept of law from the standpoint of a class approach. The class theory of law proposed by the famous legal scientist P. Stuchka is characterized. A critical assessment of the characteristics of the last similar class theory of E. Pashukanis, who does not distinguish between the method of knowledge of the commodity exchange relationship and the legal relationship, is provided. It was also noted the erroneous application of the class approach in defining the concept of law by other legal theorists of the Soviet period. A fundamental error in the methodology of knowledge of law has been identified, which is connected with the absolutization of the class approach by extending it to the knowledge of law in a classless society.

In this connection, the lack of modern definitions of the concept of the state as a phenomenon of class society in the relationship between this concept and the concept of law is noted. The need to connect the concept of the state not with law in general, but only with one type of law, the law of class society, which is legal law, is emphasized.

The negative impact of the absolutization of the class approach in the knowledge of law on the development of the scientific theory of law, which is experiencing a crisis of legal understanding at the current stage, is indicated, as well as on the definition of the subject of legal science, regarding which there is still no unified understanding. It is claimed that a fundamental error in the definition of the indicated subject of legal science is the replacement of the concept of legal law in its connection with the state by the concept of law as such, i.e., the specific concept of law by its generic concept. Emphasis is placed on the need to develop knowledge about law from the standpoint of the dialectical theory of law, which considers the need for a class approach only in relation to one type of law, namely legal law.

It is claimed that the subject of legal science is the state in its connection with legal law.

Key words: class theory of law, class approach, methodology of law, subject of legal science, legal law, dialectical theory of law.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-131-139

УДК 340.1+343.97

В. І. ТИМОШЕНКО,
доктор юридичних наук, професор*
ORCID: 0000-0003-2947-5627

ВПЛИВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПРОТИПРАВНУ ПОВЕДІНКУ

Обґрунтовується, що основними напрямками правового впливу юридичної відповідальності на суспільні відносини та свідомість правопорушника є її превентивна та каральна функції. Можливості запобігання правопорушенням залежать не лише від негативної, а й від позитивної юридичної відповідальності, яка слугує створенню впорядкованого стану суспільних відносин, а мета запобігання правопорушенням досягається насамперед у процесі регулювання за допомогою обов'язків, заборон, дозволів та заохочень.

Ключові слова: юридична відповідальність, протиправна поведінка, правопорушення, правовідносини, примус, обов'язок, держава, право.

Tymoshenko Vira. The influence of legal responsibility on illegal behavior

It is substantiated that the main directions of the legal influence of legal responsibility on social relations and the consciousness of the offender are its preventive and punitive functions. The possibilities of crime prevention depend not only on negative, but also on positive legal responsibility, which serves to create an orderly state of social relations, and the goal of crime prevention is achieved primarily in the process of regulation with the help of duties, prohibitions, permits and incentives.

Key words: legal responsibility, illegal behavior, offense, legal relations, coercion, obligation, state, law.

Вступ. Актуальність теми статті зумовлена сукупністю ряду факторів, що визначають важливість правової поведінки для суспільства та її залежність від юридичної відповідальності. Як відомо, нині у правовій поведінці неухильно зростає частка протиправних діянь, що зумовлено істотним ускладненням політичних, соціальних, майнових, фінансових та інших відносин, пов'язаних із фундаментальними перетвореннями в усіх сферах суспільного життя в нашій країні, а також війною, розв'язаною росією проти України. Зростання кількості кримінальних правопорушень актуалізує й проблему юридичної відповідальності. До того ж не кожен правопорушник отримує відповідне покарання. Безкарність породжує нові злочини, підриває правопорядок і стабільність у суспільстві. Саме юридична відповідальність виступає гарантом від безправ'я, сваволі, є дієвим фактором системи стриму-

* **Tymoshenko Vira, Doctor of Law, Full Professor**